

Explaining the dimensions, components and indicators of military forces (soldiers and commanders) from the perspective of Imam Ali (AS) in Nahj al-Balagha

mosa shabanpoor¹ ✉ | Hossein Lotfi²

1. Corresponding Author, Department of Cultural Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University-Science and Research Unit, Tehran, Iran.

e-mail: mosashabanpoor@yahoo.com

2. Administration of Qom Seminary, Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Level 4, Qom, Iran.

e-mail: abcdef@Kandelan704@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
Article type:	Purpose: The purpose of this research is to obtain the dimensions, components and indicators of the Muslim military forces (both soldiers, staff and commanders) from the perspective of Imam Ali (AS) in Nahj-ul-Balagha.
Research Article	
Article history:	Method: This research is of fundamental-applied type and its research method is qualitative content analysis. The method of research was such that first by examining the sermons, letters and wisdom of Nahj al-Balagha, the indicators of Muslim soldiers were determined.
Received 28	
January 2023	Findings: The findings of the research showed that the components of jihadism, attention to subordinates, belief in divine help, obedience and obedience to commanders, appropriate military formation and non-aggression to the defenseless among other components have the highest score.
Received in revised	Conclusion: In Nahjul-Balagha, the lifestyle and image of the military and militarism have been fully explained. Therefore, Nahj al-Balagheh is a valuable source for compiling the indexes of Muslim soldiers, especially the military forces of the Islamic Republic of Iran.
form 22 April 2023	
Accepted 22 June	
2023	
Published online 17	
September 2023	

Cite this article: shabanpoor, M., & LotfiKandelan, H. (2023). Explaining the dimensions, components and indicators of military forces (soldiers and commanders) from the perspective of Imam Ali (AS) in Nahj al-Balagha. War Studies, 5(17), 7-34.

doi: 10.22034/qjws.2023.1988606.1110

© The Author(s)

Publisher: Command and Staff University

تبیین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های نیروهای نظامی (سربازان و فرماندهان) از منظر امام علی (ع) در نهج‌البلاغه

موسی شعبان‌پور^۱ | حسین لطفی^۲

۱. نویسنده مسئول، گروه جامعه‌شناسی فرهنگی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران. رایانامه: mosashabanpoor@yahoo.com

۲. مدیریت حوزه علمیه قم، رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، قم، ایران.

رایانامه: abcdef@Kandelan704@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله:	هدف: هدف این تحقیق دستیابی به ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های نیروهای نظامی مسلمان (اعم از سربازان، کارکنان و فرماندهان) از منظر امام علی (ع) در نهج‌البلاغه است.
مقاله پژوهشی	
تاریخ دریافت:	روش: این تحقیق از نوع بنیادی-کاربردی بوده و روش تحقیق آن تحلیل محتوای کیفی می‌باشد. شیوه تحقیق بدین‌صورت بود که ابتدا با بررسی خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های نهج‌البلاغه، شاخص‌های نظامیان مسلمان مشخص شد.
۱۴۰۱/۱۱/۰۸	
تاریخ بازنگری:	یافته‌ها: یافته‌های تحقیق نشان داد، به‌ترتیب مؤلفه‌های جهادگری، توجه به زیردستان، اعتقاد به نصرت الهی، اطاعت و فرمان‌برداری از فرماندهان، آرایش مناسب نظامی و عدم تجاوز به بی‌دفاعان در بین سایر مؤلفه‌ها، امتیاز بالاتری را دارند.
۱۴۰۲/۰۲/۰۲	
تاریخ پذیرش:	نتیجه‌گیری: در نهج‌البلاغه، سبک زندگی و سیمای نظامیان و نظامی‌گری به‌طور کامل تشریح شده است. بنابراین نهج‌البلاغه منبع گران‌بهایی برای تدوین شاخص‌های نظامیان مسلمان به‌ویژه نیروهای نظامی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد.
۱۴۰۲/۰۴/۰۱	
تاریخ انتشار:	
۱۴۰۲/۰۶/۲۶	
کلیدواژه‌ها:	
نهج‌البلاغه، سبک زندگی، شاخص‌های نظامیان مسلمان.	

استناد: شعبان‌پور پیچا، موسی، لطفی، حسین. (۱۴۰۲). تبیین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های نیروهای نظامی (سربازان و

فرماندهان) از منظر امام علی (علیه‌السلام) در نهج‌البلاغه. فصلنامه مطالعات جنگ، ۵(۱۷)، ۳۴-۷.

doi: 10.22034/qjws.2023.1988606.1110

ناشر: دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

مقدمه

نهج‌البلاغه، مفسر قرآن و به‌عبارتی کتاب زندگی است و نسخه‌ای که می‌دهد کارآمدترین نسخه است. نهج‌البلاغه بعد از قرآن کریم، بهترین منبع برای واکاوی مباحث اسلامی در همه زمینه‌هاست که در سال‌های اخیر نسبت به گذشته، تلاش‌هایی هرچند محدود، جهت پژوهش و استخراج این مباحث صورت گرفته است. در نزد حضرت امام خمینی (ره) نهج‌البلاغه مجموعه‌ای است که دارای ابعاد به‌اندازه یک انسان و یک جامعه بزرگ انسانی از زمان صدور آن تا هرچه تاریخ پیش رود. با نگاهی گذرا بر محتوای غنی نهج‌البلاغه، این واقعیت آشکار می‌شود دستورات و راهنمایی‌های فراوانی که در این اثر ارزشمند برای زندگی وجود دارد، درواقع ترسیم‌کننده یک سبک زندگی سالم برای انسان است.

از آنجائی که سازمان‌ها، بنیادهای سازنده کشورها هستند، توانمندی و پیشرفت کشورها به کامیابی سازمان‌های آن بستگی دارد. ازجمله مهم‌ترین این سازمان‌ها در هر کشوری (چه ضعیف و چه قوی)، قوای مسلح آن کشور می‌باشد. نیروهای مسلح یکی از پایه‌های مهم در هر حکومت و کشور محسوب می‌شود که علاوه بر برقراری امنیت و دفع دشمنان، باعث عظمت رهبران، عزت مردم و درنهایت پیشرفت و توسعه جامعه خواهد بود. نظامیان کسانی هستند که عزیزترین سرمایه خویش -یعنی جان‌شان- را در راه دین و امنیت جامعه اسلامی به‌خطر می‌اندازند.

امام علی (ع) اندیشمندی نظامی، رزمنده‌ای شجاع، فرماندهی دلیر و مدبر بود که قریب به نیم‌قرن تجربه نظامی‌گری داشت و بیشتر عمر خویش را در میدان رزم و جنگ سپری کرد (قائدان، ۱۳۸۷: ۴۳۳) و طبعاً می‌تواند شاخص‌های نظامی مسلمان را به‌نحو مطلوبی تبیین نماید. حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) به‌عنوان فرماندهی توانمند و امیر دل‌های پاک رزمندگان اسلام، سبک خاصی در نفوذ بر نیروهای رزمنده و سایر مخاطبان مثل مردم، نزدیکان و دشمنان داشتند که برخاسته از وحی و برگرفته از سیره نبی مکرم اسلام حضرت محمد (صلی‌الله‌وعلیه‌و آله‌وسلم) است. امام علی (ع) طرفدار تشکیل یک‌نیروی نظامی یا ارتش قوی، آموزش‌دیده و مجهز است. ازاین‌رو، امام به فرماندهان نظامی دستور می‌دهد تا از یک‌طرف، شیوه جنگیدن و فنون رزمی را به سپاهیان آموزش دهند و از سوی دیگر، توان روحی آن‌ها را بالا ببرند و آن‌ها را به فداکاری و شهادت‌طلبی تشویق کنند، چراکه اگر ارتشی، هم آموزش‌دیده باشد و هم از خودگذشته، هرگز دچار شکست نخواهد

شد. دلدادگی و سربازی تا حد زیادی در گرو شخصیت و عملکرد فرماندهان می‌باشد. امام علی (ع) در عهدنامه خود به مالک اشتر، در تقسیم‌بندی افراد جامعه، ابتدا از نظامیان نام می‌برد و اهمیت و نقش آنان در جامعه و ضرورت رسیدگی حکومت به این گروه تأکید نموده است. در همه‌جا شایسته‌گزینی هنر است، به‌ویژه در مورد نظامیان، آن‌هم نظامیانی که مناصب عالی دارند و نزدیک‌ترین افراد به زمامدارند که فرماندهی همه نیروها به دست اوست. در جای‌جای نهج‌البلاغه، حضرت علی (ع) به ویژگی‌ها و اوصافی که برای گزینش سپاهیان لازم می‌باشد، اشاره کرده است که این نشان از اهمیت بالای این امر در نگاه حضرت علی (ع) دارد. امام علی (ع) اصالت فردی و خانوادگی و شجاعت و قوت جسمی را از شرایط افراد نظامی می‌دانند. (حلیمی و پاتیار، ۱۳۹۳).

یکی از مهم‌ترین حوزه‌هایی که در نهج‌البلاغه بدان اشاره شد شاخص‌ها و ویژگی‌های نیروهای نظامی است. طراحی و ارائه شاخص‌های یک نظامی به‌ویژه نظامی مسلمان بسیار بااهمیت است. ضرورت پرداختن این مسئله تا بدان‌جاست که بدانیم تاکنون چنین الگو و طرحی انجام نشده است. جمهوری اسلامی ایران که براساس ارزش‌های اصیل اسلامی پایه‌گذاری شده است لازم است براساس آموزه‌های وحیانی و ارزش‌های دینی و ملی، الگوی منسجمی را طراحی نماید تا علاوه بر دارا بودن مشخصه‌های رزمی، اعتقادات دینی و ملی را نیز در خود گنجانیده باشد. این تحقیق به‌دنبال پاسخ به این سؤال است که از منظر امام علی (ع) در نهج‌البلاغه، ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های نیروهای نظامی مسلمان (مردم، سربازان، کارکنان و فرماندهان) کدام‌اند؟

در خصوص اهمیت تحقیق باید گفت که طراحی و تدوین شاخص‌های یک نظامی به‌ویژه نظامی مسلمان بسیار ضروری است چراکه حیات و بقای یک جامعه و عزت و سربلندی آن مرهون مقاومت و توان نیروهای رزمی آن است و بر این اساس، جوامعی می‌توانند با تکیه بر نیروهای مسلح خود در مقابل هجوم دشمنان دفاع کنند که از نیروهای کارآمدی برخوردار بوده و دارای خلیات و خصوصیات منحصربه‌فرد شغلی خود باشند؛ بنابراین ازجمله موارد مهم در رابطه با نظامیان، تعیین معیار مناسب برای خوب بودن یک فرد نظامی است. ضرورت پرداختن این مسئله تا بدان‌جاست که بدانیم تاکنون چنین الگو و طرحی در سطح نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران انجام نشده است.

همچنین چون نظامیان به‌دلیل مأموریت‌های حساس و دسترسی به ابزار قدرت و نفوذ سلطه که دارند، بسیار مهم است که براساس دستورات دینی، مأموریت‌های خود را انجام

دهند و از ابزارهای قدرت به‌درستی استفاده نمایند. در حال حاضر هنوز شیوه‌نامه رسمی و منسجمی در خصوص تدوین شاخص‌ها و ویژگی‌های نظامیان مسلمان در نیروهای مسلح ابلاغ و پیاده‌سازی نشده است. یکی از مهم‌ترین و غنی‌ترین منابع اسلامی برای استفاده در شیوه‌نامه، تمسک به محتوای نهج‌البلاغه است. نتایج تحقیق می‌تواند در تدوین این شیوه‌نامه مورد استفاده قرار گیرد.

موضوع تدوین ابعاد و مؤلفه‌ها و شاخص‌های نظامیان مسلمان از اولویت برخوردار است و موضوعی کلیدی است چراکه این مقوله با بسیاری از موضوعات و مسائل و آسیب‌ها مرتبط است و با حل این مشکل، بسیاری از مشکلات مرتبط همچون آسیب‌های فردی، سازمانی و اجتماعی مرتفع می‌گردد.

جامعه ایرانی، شاهد تغییر و تحولات وسیعی در حوزه‌های مختلف و به‌ویژه وضعیت فرهنگی است و به ظهور رسیدن نسل‌های جدیدی است که دارای ویژگی‌ها، نگرش‌ها و رفتارها و مطالبات خاصی است؛ بنابراین ضرورت دارد ویژگی‌ها و شاخص‌های نیروهای نظامی احصاء و تدوین گردد و این مسئولیتی بس بزرگ و مهم به‌عهده متصدیان و متولیان امور فرهنگی در سازمان‌های نظامی است. در صورت عدم‌بهره‌گیری از منابع اسلامی در تدوین و پیاده‌سازی شاخص‌های اسلامی برای نظامیان، ممکن است شاخص‌های غربی یا غیراسلامی جایگزین ارزش و هنجارهای اسلامی گردد و خسارت جبران‌ناپذیری به نیروهای مسلح و تمدن نوین اسلامی وارد سازد.

هدف کلی تحقیق، دستیابی به ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های نیروهای نظامی مسلمان (سربازان، مردم داوطلب و فرماندهان) از منظر امام علی (ع) در نهج‌البلاغه می‌باشد. لیکن اهداف ویژه تحقیق به شرح ذیل می‌باشد:

۱- دستیابی به ابعاد نیروهای نظامی مسلمان (سربازان، مردم داوطلب و فرماندهان) از منظر امام علی (ع) در نهج‌البلاغه.

۲- دستیابی به مؤلفه‌های نیروهای نظامی مسلمان (سربازان، مردم داوطلب و فرماندهان) از منظر امام علی (ع) در نهج‌البلاغه.

۳- دستیابی به شاخص‌های نیروهای نظامی مسلمان (سربازان، مردم داوطلب و فرماندهان) از منظر امام علی (ع) در نهج‌البلاغه.

مبانی نظری و پیشینه‌های پژوهش

مبانی نظری

یکی از سؤالات اساسی در حوزه انسان‌شناسی این است که انسان چگونه موجودی بوده و از چه ابعادی تشکیل شده است؟ نیازهای اساسی انسان کدام‌اند؟ مکاتب و دیدگاه‌های مختلف به این سؤالات از منظر فکری خودشان پاسخ دادند.

در کل، نسبت به انسان دو دیدگاه در مکاتب بشری و ادیان آسمانی وجود دارد: در «تئوری‌های علمی و مکاتب بشری»، انسان موجودی است به گونه‌ای تصادفی و خودبه‌خود، بدون اهداف تکاملی و آرمان اخلاقی و بدون طرح و برنامه حساب‌شده‌ای پدید آمده است. قانون، مقررات، آیین‌های کشورداری و سیاست و امور نظامی، ساخته‌وپرداخته ذهن آدمی است و هرگاه که بخواهد آن را عوض می‌کند و یا تغییر می‌دهد (دشتی، ۱۳۸۸: ۲۲-۱۹). یکی از مکاتب علمی و بشری، مارکسیستی است. کارل مارکس تصویری تک‌بعدی از انسان داشته و به عوامل مادی و اقتصادی در شخصیت انسان معتقد است. البته برخی صاحب‌نظران جدید مارکسیستی منتقد تک عاملی بوده و علاوه بر ابعاد مادی به سایر ابعاد نیز اشاره می‌کنند. به‌عنوان مثال، نئومارکسیست‌ها (همچون آدرنو، مارکوزه، هابرماس و ...) انسان را دارای دو جنبه مادی و فرهنگی می‌دانند. در نظر اریک فروم نیازهای انسان به نیازهای مشابه سایر موجودات و نیازهای ویژه یا الهی قابل تقسیم‌بندی است. پست‌مدرن انسان را موجودی می‌دانند که در رفتار با دیگران حریص، خودمحور، مسئولیت‌ناپذیر، حیوان سیاسی و حکومت ساز، منفعت‌جو، پرخاشگر و تقدس‌زاست که هیچ حریمی برای او وجود ندارد (وایت، ۱۳۷۹: ۲۲).

رویکردهای مادی و تک‌بعدی، دیدگاه‌های خاصی نسبت به شاخص‌های نظامی دارند. براساس رویکرد مادی، نظامی اسیر سیاست انسان مادی است. ارتش، نظامیان و نظامی نیز نمی‌تواند از یک هدف‌داری ارزشمندی برخوردار باشد و سیستم فکری و موضع‌گیری‌های ارتش وابسته به نوع و شکل‌های رژیم‌های سیاسی حاکم بر جامع بشری است. اگر رژیم سیاسی کشوری استبدادی، فئودالیسم، کاپیتالیستی و فاشیستی باشد، نظامیان را در پیشبرد اهداف شیطانی خود بسیج می‌کند (دشتی، ۱۳۸۸: ۲۴).

لیکن انسان‌ها مرکب از روح و جسم هستند؛ و رویکردهای مادی و علمی به ابعاد روحی و متعالی انسان‌ها نپرداخته‌اند. «دیدگاه آسمانی و الهی» به هر دو بعد انسان‌ها توجه نمودند. انسان در مکاتب و ادیان آسمانی و توحیدی، «دارای اهداف تکاملی، معنویت و

ارزش‌های اخلاقی است» (دشتی، ۱۳۸۸: ۲۲-۲۴). عرفای شیعه، انسان را مظهر تام خداوند تعالی و حقیقت وی را آیین اعظم دانسته‌اند. هدف زندگی انسان مؤمن، قرب به خداست. قرب به خدا نیز تنها با بندگی و تقوا امکان‌پذیر می‌شود (شبدینی، نصرالله پور و کریمی، ۱۳۹۴: ۶۳) برای تداوم تکامل خود و حفظ آرمان و عقیده خود، به آموزش نظامی روی می‌آورد. او اسلحه‌ها را فراهم می‌آورد تا از دین الهی و آرمان معنوی دفاع کند. پس یک نظامی مسلمان در استخدام ارزش‌هاست و ارتش نیز چونان انسان، توحیدی و آرمان‌طلب است. براین اساس در حکومتی که بر عدالت اجتماعی و ارزش‌های اخلاقی تکیه زده است، قدرت و امکانات نظامیان را در جهت اجرای عدالت به کار می‌گیرد» (دشتی، ۱۳۸۸: ۲۲-۲۴).

باتوجه به ظرفیت‌های کتاب شریف نهج‌البلاغه در بازنمایی سبک زندگی و الگوی حکومت امام علی (ع) که نمونه‌ای از حکومت اسلامی و تحت ولایت امام معصوم است، استخراج الگوها و چارچوب‌های فکری برای اداره جامعه اسلامی معاصر، خصوصاً کارکنان نظامی اهمیت بسیار زیادی دارد. نهج‌البلاغه به‌عنوان کتابی که رویکردها و اوامر پیشوای اول مسلمانان را در خود جای‌داده است دارای معارف غنی در زمینه‌های مختلف، از جمله نیروهای نظامی و جهاد و دفاع است که می‌توان در کشف حقایق مهم از آن بهره گرفت. نیروی نظامی هر کشوری در دفاع از مرزوبوم و عزت و استقلال آن، نقشی تعیین‌کننده دارد. امام علی در عهدنامه خود به مالک اشتر، در تقسیم‌بندی افراد جامعه، ابتدا از نظامیان نام می‌برد و بر اهمیت و نقش آن‌ها در جامعه و ضرورت رسیدگی حکومت به این گروه تأکید نموده است.

برابر آموزه‌های نهج‌البلاغه، ارتش مثل انسان، توحیدی و آرمان‌طلب بوده و برای اعتلای کلمه حق تلاش می‌کند، دارای اخلاق نظامی است، زیر سلطه ایست یا ایسم یا شخص یا جناح خاصی نیست. مجری فرمان الهی و مدافع ارزش‌های انسانی و الهی است (دشتی، ۱۳۸۸: ۲۳-۲۴). روش‌ها و سیاست‌های نظامی امام علی (ع) در جنگ‌ها برگرفته از دین مبین اسلام و اصول انسانی است. نامه‌ها و خطابه‌های آن حضرت گویای آن است که دین و شریعت و اصول اخلاقی و انسانی در جای‌جای سخنان و سلوک ایشان به چشم می‌خورد.

پیشینه‌های پژوهش

محمدحسینی در تحقیق خود (۱۴۰۰)، ویژگی‌ها و شاخص‌های شایستگی فرماندهی مطلوب در اندیشه مقام معظم رهبری را در چهار بعد استخراج نموده است. این محقق با

بررسی منظومه فکری فرماندهی معظم کل قوا، ویژگی‌ها و شاخص‌های فرماندهی مطلوب را شایستگی‌های معنوی (با شاخص‌هایی از قبیل ایمان، تقوا، اخلاص، ایثار، توکل)، شایستگی‌های اخلاقی (با شاخص‌هایی از قبیل شجاعت، صداقت و راست‌گویی، تواضع و اعتمادبه‌نفس)، شایستگی‌های انقلابی (با شاخص‌هایی از قبیل پایبندی به استقلال کشور، حساسیت در برابر دشمن و نقشه دشمن، بصیرت و ایستادگی و مقاومت) و شایستگی‌های مدیریتی (با شاخص‌هایی از قبیل علم و دانش، نظم و انضباط، مسئولیت‌پذیری، تجربه محوری، مشورت و تحول‌گرایی) می‌داند. طیبی (۱۳۹۸) در تحقیق خود به دنبال تبیین چگونگی تهییج و بسیج رزمندگان و سپاهیان، قبل از نبرد و در جریان نبرد از سوی امام علی (ع) می‌باشد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد حضرت علی (ع) از روش‌های متعدد و مبتنی بر مبانی عقیدتی و معنوی در ایجاد انگیزه و پایداری در جنگجویان استفاده کردند. اتمام حجت با دشمن، بیان حقانیت خویش، بیان ماهیت دشمن، استفاده از وسایل شخصی و رزمی رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌و آله‌وسلم) در صحنه نبرد، تمجید و تشویق سپاهیان خود، اقدام‌های شجاعانه در صحنه نبرد و بیان رشادت‌های خود، قرائت شعر، نکوهش سست‌عنصران از جمله سیاست‌های نظامی امام علی (ع) بوده است. خیرگو و عباس‌زاده (۱۳۹۸) در مقاله خود با عنوان «ارائه الگوی فرماندهی و مدیریت در سازمان‌های دفاعی از منظر امام علی (ع): پژوهشی کیفی مبتنی بر تحلیل مضمون» به دنبال تبیین الگوی فرماندهی و مدیریت از منظر امام علی (ع) هستند که به عنوان الگویی اخلاقی و اسلامی همیشه بایستی مدنظر سیاست‌گذاران و فرماندهان سازمان‌های دفاعی باشد. نتایج کیفی پژوهش مبین آن است که ۶۶ مضمون فرعی براساس بیانات امام علی (ع) درباره فرماندهان و ویژگی‌های آن‌ها از نهج‌البلاغه استخراج شد که در ۹ طبقه منش فرماندهی، اخلاق نظامی، معیارهای شخصیتی، گزینش نظامیان، حقوق حاکم بر نظامیان، شیوه جنگاوری، رهبری نیروها، گزینش فرماندهان، حقوق نظامیان بر حاکم طبقه‌بندی شدند. در مقاله دیمی و همکاران (۱۳۹۸) با عنوان «مدیریت نظامی از دیدگاه امام علی (ع)»، تلاش شده است با مطالعه نامه‌ها، خطبه‌ها و حکمت‌های آن حضرت در نهج‌البلاغه، اصول حاکم بر سبک رهبری نظامی ایشان شناسایی و تبیین شود. حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) به عنوان فرماندهی توانمند، سبک خاصی در نفوذ بر نیروهای رزمنده و سایر مخاطبان مثل مردم، نزدیکان و دشمنان داشتند که برخاسته از وحی و سیره نبی مکرم اسلام حضرت محمد (صلی‌الله‌علیه‌و آله‌وسلم) است.

علی‌شیری، شکیبایی، بهادری و حسینی ذیجود (۱۳۹۷) در تحقیق خود به مؤلفه‌های آمادگی کامل رزم در جنگ و صلح پرداختند. در نظر اینان آمادگی کامل رزم با الزام به یکپارچگی مؤلفه‌های آن در ذهن و جسم محقق می‌شود. در دسته جسم؛ آمادگی جسمانی، تغذیه، پزشکی، محیطی و در دسته ذهن؛ آمادگی روانی، معنوی، رفتاری و اجتماعی قرار می‌گیرد. آمادگی جسمانی؛ از طریق انجام تمرینات استقامتی، پویایی، قدرتی و انعطاف‌پذیری محقق می‌شود که بخشی از فرهنگ نظامی‌گری است. آمادگی تغذیه؛ به ارائه و مصرف مواد غذایی در مقادیر، کیفیت و نسبت کافی برای حفظ عملکرد مأموریت و محافظت در برابر بیماری یا آسیب اشاره دارد. آمادگی پزشکی؛ به‌عنوان آسودگی سلامت روانی و جسمی عمومی، با معیارهای پزشکی تعیین می‌شود. آمادگی محیطی؛ به‌عنوان توانایی انجام وظایف خاص مأموریت در هر محیطی به‌ویژه محیط‌های پراسترس اعزام و جنگ تعریف می‌گردد. آمادگی روانی؛ به‌عنوان یکپارچگی و بهینه‌سازی توانایی‌های ذهنی، عاطفی و رفتاری تعریف می‌شود تا بهینه‌سازی عملکرد افراد نظامی حاصل شود. آمادگی معنوی؛ گرچه به باور برخی، جدا از دین و مذهب تلقی می‌شود، باین‌وجود برای اطمینان از آمادگی مطلوب نیروها، با بهبود روحیه و بازیابی پس از جراحات مرتبط با جنگ است. نقش آمادگی رفتاری در آمادگی نظامی، ازجمله سوءمصرف مواد (تنباکو، الکل و مواد مخدر غیرقانونی) و رفتارهای روان‌شناختی مرتبط با مشکلات اضافه‌وزن و خواب می‌باشد. آمادگی اجتماعی؛ اغلب به‌صورت استعاری بکار می‌رود و به ماهیت و کیفیت پیوندهای احساسی دوستی، تمایل، مراقبت و نزدیکی در میان افراد گروه نظامی اشاره دارد. نقش آمادگی شغلی که شامل حوزه‌های استرس و تأثیرات اجتماعی و استرسورهای محیطی فیزیکی، شیمیایی و بیولوژیکی می‌باشد و همچنین آمادگی خانوادگی به‌عنوان مفهومی برای توسعه و هماهنگی برنامه‌ها و منابع خانواده محور، در جهت کاهش هزینه‌ها و ارتقاء کلی عملکرد و سلامت خانواده می‌باشد، نیز در مطالعه حاضر ارائه شده است. چراغی‌وش و همکاران (۱۳۹۴) رابطه‌ی تقواگرایی و امید به زندگی و تأثیر آن بر سبک زندگی اسلامی از منظر نهج‌البلاغه را بررسی نموده و به دنبال راهکارهای تقواگرایی و تقویت امید به زندگی و اصلاح سبک زندگی اسلامی است. تقواگرایی تحت‌تأثیر عوامل زیادی مانند یادآوری، ترس از خدا، کثرت شکر، محاسبه نفس و استغفار است. از منظر نهج‌البلاغه، یادآوری (یاد خدا، یاد قیامت، یاد بهشت و یاد جهنم)، محرک و ابزاری به سمت تقواگرایی هستند. معینی‌پور و همکاران (۱۳۹۴) سبک

زندگی مؤمنانه براساس خطبه ۱۹۳ نهج‌البلاغه را تبیین نمودند. به نظر آنان، سبک زندگی دست‌کم در سه حوزه قابل رهگیری است: عقلانیت، اخلاق و رفتار. شاخص‌های عقلانی، اخلاقی و کنشی زندگی مؤمنانه در خطبه همام نهج‌البلاغه استخراج شده است. دلشادتهرانی و جعفری (۱۳۹۴) در پی واکاوی راهبرد نظامی در نهج‌البلاغه هستند. در نزد این تحقیق، راهبرد نظامی به‌عنوان اصل اساسی در مدیریت نظامی، جایگاه ویژه‌ای در نهج‌البلاغه دارد. نتایج تحقیق نشان‌گر آن است که مؤلفه‌هایی چون تقبیح جنگ و صلح‌آمیز، حق‌طلبی و عدالت‌خواهی، فرهیخته‌پروری و امنیت‌بخشی، وحدت‌مداری و آرمان‌گرایی، استفاده از نیروی دشمن علیه دشمن (راهبرد معکوس) و ... از نهج‌البلاغه به‌دست می‌آید. راهبردهایی که رویکرد اصلی آن دفاعی است، لکن انعطاف لازم در شرایط مختلف رزمی و غیررزمی را دارا بوده و توانایی پاسخگویی به هر تهدید و تجاوز را خواهد داشت. مقاله حلیمی‌جلودار و پاتیار (۱۳۹۳) در پی تبیین مسئله خدمت سربازی حرفه‌ای از منظر قرآن و نهج‌البلاغه می‌باشد. در نهج‌البلاغه به اهمیت نظامیان و لزوم رسیدگی به آنان، قواعد گزینش نظامیان (امتیازات شخصی، امتیازات خانوادگی، حسن سابقه، دلاوری و قهرمانی)، حقوق سربازان و منابع تأمین آن، عدم اجبار به نظامی‌گری مطرح شده که همگی آن تأیید و تأکید سربازی حرفه‌ای و بدون اجبار است. در مقاله اسکندری و همکاران (۱۳۹۳) با عنوان «سبک رهبری فرماندهان نظامی از دیدگاه امیرالمؤمنین حضرت علی علیه‌السلام در نهج‌البلاغه» تلاش شده است با مطالعه نامه‌ها، خطبه‌ها و حکمت‌های آن حضرت در نهج‌البلاغه، اصول حاکم بر سبک رهبری نظامی ایشان شناسایی و تبیین شود. باتوجه به یافته‌های این پژوهش، سبک مطلوب از دید امام علی (ع) سبک اقتضایی مبتنی بر مبانی اعتقادی و تکلیف‌محور است که در مورد زیردستان، مردم، نزدیکان و دشمنان با راهبردهای مناسب هدایت دلسوزانه، مراعات برادرانه، مراقبت سخت‌گیرانه و مبارزه جوانمردانه به‌کار می‌رود. اجرای این سبک که به‌نام سبک فرماندهی و رهبری حکیمانه نام‌گذاری شده است به کسب موفقیت در مأموریت و رشد انسان‌ها و هم‌چنین رضایت خداوند منجر می‌شود.

احمدی‌کاشانی (۱۳۹۱) در تحقیق خود به بایسته‌های اخلاقی فرماندهان عالی‌رتبه نظامی با فرودستان در نهج‌البلاغه می‌پردازد. در این مقاله با توجه به مباحث نهج‌البلاغه به ده- عنوان در خصوص اخلاق فرماندهی با فرودستان اشاره می‌نماید، که چهار بحث آخر آن‌ها بیشتر صبغه مدیریتی دارد. این مباحث عبارت‌اند از: عدالت و حق‌محوری، منافات نداشتن

رفتار اطلاعاتی با رفتار دوستانه و صادقانه، وفای به عهد، رازداری یا افشاگری، برتری حق خویشاوندی یا حق سازمان، حرمت فرماندهی یا جسارت حق‌گویی فرودستان، ارزش‌های گزینش، نظارت و رسیدگی، تنبیه و تشویق و ارزش یا ضدارزش بودن حضور فرماندهی در معرکه‌ها. عدالت‌محوری، مهم‌ترین اصل امام علی (علیه‌السلام) در رفتار با فرودستان می‌باشد و بر همراهی برخی از نیروها و بخشش به افراد ترجیح دارد. امیریان‌زاده و محمدی (۱۳۸۳) در مقاله «رهبری در نهج‌البلاغه» سعی بر آن دارد که با دیدگاهی تطبیقی به مقایسه دیدگاه‌های اندیشمندان مدیریت و امام علی (ع)، درمورد تعاریف، ویژگی‌ها، شرایط و مهارت‌های رهبر در رفتار با زیردستان و فرادستان بپردازد. دیدگاه امام علی (ع) نسبت به رهبری، دیدگاهی مردم‌محور است که اگر نفوذی و فرمانی وجود دارد در جهت اهداف زیردستان و رفاه عامه مردم است و اگر رهبر به دنبال تحقق اهداف سازمان و مجموعه خاص خود است، این اهداف چیزی جز رضایت مردم نیست و این‌جاست که امام علی (ع) رهبری را وظیفه‌ای سنگین و مسئولیتی دشوار می‌داند. ازجمله ویژگی‌های رهبری از منظر نهج‌البلاغه که در این مقاله ذکر شده است عبارت‌اند از: داشتن تقوی و ترس از خدا؛ پیروی از قرآن؛ غلبه بر هوی و هوس و نفس اماره؛ خویشن‌داری؛ عدالت در امور؛ دوری از عیب‌جویان؛ دوری از کینه‌جویی؛ عدم‌مشورت و دوستی با سخن‌چین؛ عدم‌مشورت با بخیل، ترسو و حریص؛ پیوند و دوستی با پارسایان و راست‌گویان؛ بحث و گفتگو با دانشمندان و حکما؛ رجوع و توکل و استرداد از خود و رسول به هنگام مشکل؛ برحذر بودن از عجب و غرور و داشتن سعه‌صدر؛ شکیبایی و صبر در مقابل مشکلات؛ وفای به عهد؛ حذر از خیانت در پیمان؛ برحذر بودن از منت‌گذاری بر دیگران؛ پرهیز از شتاب و عجله در امور؛ پرهیز از سستی در امور در موعد انجام آن‌ها؛ جلوگیری از بروز قهر و غضب؛ برحذر بودن از زخم‌زبان زدن؛ نیکویی با مردم؛ دورکردن ترس و بیم از دل مردم؛ مدارا با مردم؛ برحذر داشتن رهبر از عدم‌تحقیر، درشتی و ستم‌ورزی بر زیردستان؛ نکوهش خیانت در بیت‌المال امت؛ مهربانی با رعیت؛ عدم‌استبداد در فرماندهی؛ پاداش به نیکوکاران و مجازات بدکاران مطابق با اعمال‌شان؛ مجازات خیانت‌کار؛ انتخاب کاتبانی صالح و رازدار برای ثبت گزارش‌های صحیح و حفظ اسرار رهبر؛ توجه به قشر ضعیف جامعه و اختصاص سهمیه‌ای از بیت‌المال برای ایشان؛ انتخاب نماینده‌ای دلسوز و فروتن برای رسیدگی به مشکلات مستضعفان و ....

روش‌شناسی پژوهش

این تحقیق از نوع بنیادی-کاربردی بوده و به روش تحلیل محتوای کیفی انجام پذیرفته است. در این روش معانی ذهنی نویسنده از متن با استفاده از فرایند طبقه‌بندی، نظام‌مندسازی، تم‌سازی و الگوسازی واحدهای محتوایی استخراج می‌گردد و بر اساس آن به پرسش‌های تحقیق پاسخ داده می‌شود.

بر این اساس معانی ذهنی و متنی خطبه‌ها، حکمت‌ها و نامه‌های امام علی (ع) در نهج‌البلاغه در باب ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های نیروهای نظامی (سربازان و فرماندهان) طبقه‌بندی، تم‌سازی و به‌صورت نظامند در جداول تحلیل محتوا ارائه و بر اساس زمینه موجود تحلیل گردیده است؛ بنابراین بر اساس روش تحلیل محتوای کیفی، ابتدا چارچوب تئوریکی مشخص گردیده و واحدهای محتوایی در قالب متن و مرجع آنان مشخص گردیده است و طبقه‌های تحلیل در جداول مربوطه تدوین گردیده است و تبدیل متون به مفاهیم و شاخص‌ها و درنهایت فرایند کدگذاری انجام و تفسیر داده‌ها صورت پذیرفته است.

اطلاعات موردنیاز در این تحقیق به روش اسنادی گردآوری و کتاب نهج‌البلاغه به‌عنوان منبع دست‌اول برای گردآوری اطلاعات موردنیاز انتخاب گردید.

به‌منظور نمونه‌گیری نیز با توجه به اینکه در روش تحلیل محتوای کیفی به اقتضای مسئله موردبررسی محقق متن‌هایی را انتخاب که بنای تحلیل و تعمیم را ایجاد کند بنابراین حکمت‌ها، نامه‌ها و خطبه‌هایی به‌عنوان نمونه انتخاب که شاخص‌های نیروهای نظامی در آن‌ها بیان گردیده است که طبق جدول زیر نمونه‌گیری انجام‌شده است.

جدول (۱) نمونه آماری تحقیق

ردیف	متن	آدرس (شماره)	جمع
۱	خطبه‌ها	۱۱، ۲۴، ۲۷، ۲۴، ۳۴، ۵۶، ۶۶، ۱۲۱، ۲۴۱، ۲۰۶، ۱۲۴، ۱۲۳	۱۲ خطبه
۲	نامه‌ها	۱، ۴، ۱۱، ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۳۶، ۴۷، ۵۰، ۶۱، ۵۳، ۵۶، ۶۰، ۱۳۴، ۱۷۱، ۱۹۰، ۵۰	۱۸ نامه
۳	حکمت‌ها	۱۱، ۱۸، ۲۳۳، ۳۷۵	۴ مورد
جمع کل		۳۴ خطبه، نامه و حکمت	

تجزیه و تحلیل داده‌ها

فرمایشات امام علی (ع) در نهج‌البلاغه را می‌توان در ابعاد مختلف موردبررسی قرار داد. از یک‌سو، این فرمایشات را می‌توان به جنبه معنوی (اعتقادی)، شخصیتی (روحی) و رفتاری تقسیم‌بندی نمود. از سوی دیگر، فرمایشات امام علی (ع) را می‌توان برحسب نوع مخاطبین طبقه‌بندی نمود. برخی برای عموم مردم، برخی برای سربازان و برخی ویژه فرماندهان می‌باشد. همچنین فرمایشات در خصوص نیروهای نظامی را می‌توان به قبل از جنگ، در جنگ و بعد از جنگ طبقه‌بندی کرد. توضیح این‌که فرماندهان همزمان زمامداران و والیان حکومتی نیز محسوب می‌شدند که علاوه بر وظایف نظامی و جنگاوری، مسئولیت اداره شهرها و رعیت را نیز به عهده داشتند. لذا وظایف و مسئولیت‌های آنان فراتر از وظایف صرف نظامی فرماندهان امروزی هستند. در این تحقیق، ابعاد نظامیان مسلمان به ابعاد مکتبی، شخصیتی و دانشی تقسیم‌شده است.

تشریح مراحل اجرای تحلیل محتوای کیفی

جدول (۲) بخشی از انتخاب متن تحقیق

مرجع	متن
(خطبه شماره ۱۱) در جنگ جمل سال ۳۶ هجری هنگام دادن پرچم به دست فرزندش محمد حنفیه فرمود	اگر کوه‌ها از جای کنده شوند تو ثابت و استوار باش، دندان‌ها را برهم به فشار، کاسه سرت را به خدا عاریت ده، پای بر زمین میخکوب کن، به صفوف پایانی لشکر دشمن بنگر، از فراوانی دشمن چشم ببوش، و بدان که پیروزی از سوی خدای سبحان است.
(خطبه شماره ۲۴) از خطبه‌های امام که در شهر کوفه ایراد فرمود	سوگند به جان خودم، در مبارزه با مخالفان حق، و آنان که در گمراهی و فساد غوطه‌ورند، یک‌لحظه مدارا و سستی نمی‌کنم.
(خطبه شماره ۲۴) از خطبه‌های امام که در شهر کوفه ایراد فرمود	پس ای بندگان خدا از خدا بترسید و از خدا، به‌سوی خدا فرار کنید، و از راهی که برای شما گشوده بروید، و وظایف و مقرراتی که برای شما تعیین کرده به پادارید اگر چنین باشید، علی‌السلام ضامن پیروزی شما در آینده هست، گرچه هم‌اکنون به دست نیاورید.
(خطبه شماره ۲۶) پس از کشته شدن محمد بن ابی بکر در مصر در سال ۳۷ هجری امام این سخنرانی را در کوفه ایراد کرد	ای مردم کوفه آماده پیکار شوید و سازوبرگ جنگ فراهم آورید، زیرا که آتش جنگ زبانه کشیده و شعله‌های آن بالاگرفته است، صبر و استقامت را شعار خویش سازید که پیروزی می‌آورد.
(خطبه شماره ۲۷) وقتی خبر تهاجم سربازان معاویه به شهر انباز و سستی مردم به امام ابلاغ شد	جهاد، لباس تقوا، و زره محکم، و سپر مطمئن خداوند است، کسی که جهاد را ناخوشایند دانسته و ترک کند، خدا لباس ذلت و خواری بر او می‌پوشاند، و دچار بلا و مصیبت می‌شود و کوچک و ذلیل می‌گردد، دل او در پرده گمراهی مانده و حق از او روی می‌گرداند، به جهت ترک

جهاد، به خواری محکوم و از عدالت محروم است. کاسه‌های غم و اندوه را، جرعه‌جرعه به من نوشاندید، و با نافرمانی و ذلت‌پذیری، رأی و تدبیر مرا تباہ کردید	
هرگاه شما را به جهاد با دشمنان دعوت می‌کنم، چشمانتان از ترس در کاسه می‌گردد، گویا ترس از مرگ عقل شما را ربوده و چون انسان‌های مست از خودبیگانه شده، حیران و سرگردانید.	(خطبه شماره ۳۴) پس از شکست شورشیان خوارج برای بسیج کردن مردم جهت مبارزه با شامیان در تخیلیه کوفه
پس آنگاه که خدا، راستی و اخلاص ما را دید، خواری و ذلت را بر دشمنان ما نازل و پیروزی را به ما عنایت فرمود، تا آنجا که اسلام استحکام یافته فراگیر شد و در سرزمین‌های پهناوری نفوذ کرد.	(خطبه شماره ۵۶) در یکی از روزهای جنگ صفین نسبت می‌دهند
ای گروه مسلمانان، لباس زیرین را ترس خدا، و لباس رویین را آرامش و خونسردی قرار دهید. دندان‌ها را بر هم بفشارید تا مقاومت شما برابر ضربات شمشیر دشمن بیشتر گردد، زره نبرد خود را کامل کنید، پیش از آن‌که شمشیر را از غلاف بیرون کشید چند بار تکان دهید، با گوشه چشم به دشمن بنگرید و ضربت را از چپ و راست فرود آورید، و با تیزی شمشیر بزنید، و با گام برداشتن به‌پیش، شمشیر را به دشمن برسانید، و بدانید که در پیش روی خدا و پسرعموی پیغمبر (صلی الله علیه و آله و سلم) قرار دارید. پی‌درپی حمله کنید و از فرار شرم دارید، زیرا فرار در جنگ، لکه ننگی برای نسل‌های آینده و مایه آتش روز قیامت است، از شهادت خرسند باشید و به‌آسانی از آن استقبال کنید. به آن گروه فراوان اطراف خیمه پرزرق‌وبرق و طناب در هم افکنده (فرماندهی معاویه) به‌سختی حمله کنید، و به قلب آن‌ها هجوم برید که شیطان در کنار آن پنهان شده، دستی برای حمله در پیش، و پایی برای فرار آماده دارد، مقاومت کنید تا ستون حق بر شما آشکار گردد. «شما برترید، خدا با شماست، و از پاداش اعمالتان نمی‌کاهد».	(خطبه شماره ۶۶) در یکی از روزهای آغازین جنگ صفین در سال ۳۷ هجری برای لشکریان خود

قسمتی از جداول استخراج داده‌ها در جدول ۲ نشان داده است. ابتدا متن مرتبط با شاخص‌های نظامی مسلمان در خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها استخراج شده است.

جدول (۳) تبدیل متن به مفاهیم و شاخص‌ها

واژه کلیدی، مفاهیم/شاخص‌ها	متن
*R۱ استقامت و پایداری	اگر کوه‌ها از جای کنده شوند تو ثابت و استوار باش، دندان‌ها را برهم به فشار، کاسه سرت را به خدا عاریت ده، پای بر زمین میخکوب کن، به صفوف پایانی لشکر دشمن بنگر، از فراوانی دشمن چشم‌پوش، و بدان که پیروزی از سوی خدای سبحان است.
*R۲ دندان‌ها را به هم‌فشار دادن و بر زمین میخکوب شدن در موقع جنگ	
*R۳ نهراسیدن از فراوانی دشمن	
*R۴ اعتقاد به پیروزی خدای متعال	

*R۵ عدم مدارا با مخالفان حق (آمادگی برای جهاد)	سوگند به جان خودم، در مبارزه با مخالفان حق، و آنان که در گمراهی و فساد غوطه‌ورند، یک‌لحظه مدارا و سستی نمی‌کنم.
*R۶ خداترس بودن	پس ای بندگان خدا از خدا بترسید و از خدا، به‌سوی خدا فرار کنید، و از راهی که برای شما گشوده بروید، و وظایف و مقرراتی که برای شما تعیین کرده به پادارید اگر چنین باشید، علی علیه السلام ضامن پیروزی شما در آینده هست، گرچه هم‌اکنون به دست نیاورید.
*R۷ عمل کردن به وظایف و مقررات تعیین‌شده از سوی خدای متعال	
*R۸ اطاعت و فرمان‌برداری از فرماندهان	
*R۹ آمادگی برای جنگ و جهاد	ای مردم کوفه آماده پیکار شوید و سازوبرگ جنگ فراهم آورید، زیرا که آتش جنگ زبانه کشیده و شعله‌های آن بالاگرفته است، صبر و استقامت را شعار خویش سازید که پیروزی می‌آورد.
*R۱۰ سازوبرگ فراهم نمودن برای جهاد	
*R۱۱ استقامت ضامن پیروزی	
*R۱۲ صبوری داشتن ضامن پیروزی	
*R۱۳ ارزش و جایگاه رفیع جهاد در راه خدا	جهاد، لباس تقوا، و زره محکم، و سپر مطمئن خداوند است، کسی که جهاد را ناخوشایند دانسته و ترک کند، خدا لباس ذلت و خواری بر او می‌پوشاند، و دچار بلا و مصیبت می‌شود و کوچک و ذلیل می‌گردد، دل او در پرده گمراهی مانده و حق از او روی می‌گرداند، به جهت ترک جهاد، به خواری محکوم و از عدالت محروم است. کاسه‌های غم و اندوه را، جرعه‌جرعه به من نوشاندید، و با نافرمانی و ذلت‌پذیری، رأی و تدبیر مرا تباه کردید
*R۱۴ عدم کناره‌گیری و شرم داشتن فرار از نبرد	
*R۱۵ فرمان‌برداری سربازان از فرماندهان	
*R۱۶ عدم ترس سربازان از جهاد با دشمنان	هرگاه شما را به جهاد با دشمنان دعوت می‌کنم، چشمانتان از ترس در کاسه می‌گردد، گویا ترس از مرگ عقل شما را ربوده و چون انسان‌های مست از خودبیگانه شده، حیران و سرگردانید.
*R۱۷ ترس برخی از سربازان علی از مرگ	
*R۱۸ راستی و اخلاص نیروهای نظامی	پس آنگاه که خدا، راستی و اخلاص ما را دید، خواری و ذلت را بر دشمنان ما نازل و پیروزی را به ما عنایت فرمود، تا آنجا که اسلام استحکام یافته فراگیر شد و در سرزمین‌های پهناوری نفوذ کرد.
*R۱۹ نصرت الهی در استحکام و پهناور شدن اسلام	

در مرحله بعد، متن تحقیق به کدها (شناسه‌ها)، مفاهیم و شاخص‌های نظامی مسلمان تبدیل‌شده است؛ که جدول ۳ بخشی از آن را نشان داده است. برابر جدول (۴)، در کل ۲۲۵ کد استخراج‌شده که ۲۵ مورد آن مورد بهره‌برداری قرار نگرفته است (یعنی ۲۰۱ مورد کد مورد تحلیل محتوا قرار گرفته‌اند).

جدول (۴) فراوانی تعداد کدها و مفاهیم

ردیف	ابعاد	مؤلفه‌ها	کدها و مفاهیم
۱	شخصیتی	۱۰	۹۱
۲	مکتبی	۸	۸۳
۳	دانشی	۳	۲۷
	جمع	۲۱	۲۲۵
	بهره‌برداری نشده‌ها		۲۵

جدول (۵) تبدیل بخشی از مفاهیم و شاخص‌ها به مؤلفه‌ها

واژه کلیدی مفاهیم/شاخص‌ها	مؤلفه‌ها
استقامت و پایداری R*۱	استقامت و پایداری M۱
دندان‌ها را به هم فشار دادن و بر زمین میخکوب شدن R*۲ در موقع جنگ	حالات مناسب نظامیان M۵
نهراسیدن از فراوانی دشمن R*۳	شجاعت و دلیری M۲۱
اعتقاد به پیروزی خدای متعال R*۴	اعتقاد به نصرت الهی M۸
عدم مدارا با مخالفان حق (آمادگی برای جهاد) R*۵	
خداترس بودن R*۶	خداترس بودن M۹
عمل کردن به وظایف و مقررات تعیین شده از سوی R*۷	دین‌داری M۱۵
اطاعت و فرمان‌برداری از فرماندهان R*۸	اطاعت و فرمان‌برداری از فرماندهان M۴
آمادگی برای جنگ و جهاد R*۹	جهادگری M۳
سازوبرگ فراهم نمودن برای جهاد R*۱۰	جهادگری M۳
استقامت ضامن پیروزی R*۱۱	استقامت و پایداری M۱
صبوری داشتن ضامن پیروزی R*۱۲	صبوری و آرامش و مدیریت نفس M۱۶
ارزش و جایگاه رفیع جهاد در راه خدا R*۱۳	جهادگری M۳
عدم کناره‌گیری و شرم داشتن فرار از نبرد R*۱۴	جهادگری M۳
فرمان‌برداری سربازان از فرماندهان R*۱۵	اطاعت و فرمان‌برداری از فرماندهان M۴
عدم ترس سربازان از جهاد با دشمنان R*۱۶	جهادگری M۳
ترس برخی از سربازان علی از مرگ R*۱۷	خداترس بودن M۹
راستی و اخلاص نیروهای نظامی R*۱۸	
نصرت الهی در استحکام و پهناور شدن اسلام R*۱۹	اعتقاد به نصرت الهی M۸
خداترس بودن R*۲۰	خداترس بودن M۹
آرامش و خونسردی داشتن R*۲۱	صبوری و آرامش و کنترل بر نفس M۱۶
فشار دادن دندان‌ها در جنگ R*۲۲	استقامت و پایداری M۱

محکم بستن زره در جنگ R*۲۳	۲ کاربرد مناسب سلاح‌های نظامی M
نگریستن به دشمن R*۲۴	حالات مناسب نظامیان M۵
فرود آوردن شمشیر از چپ و راست R*۲۵	کاربرد مناسب سلاح‌های نظامی M۲
ضربت زدن با تیزی شمشیر R*۲۶	کاربرد مناسب سلاح‌های نظامی M۲

در ادامه‌ی روش تحلیل محتوا، مفاهیم و شاخص‌ها به مؤلفه‌ها تبدیل شده است. جدول (۴) بخشی از تبدیل شاخص‌ها به مؤلفه‌ها را نشان می‌دهد. در این تحقیق به‌طور کلی، ۲۱ مؤلفه استخراج شده است.

جدول (۶) تبدیل بخشی از مؤلفه‌ها به ابعاد مکتبی، شخصیتی و دانشی

مؤلفه‌ها	ابعاد	مؤلفه‌ها	ابعاد
استقامت و پایداری M۱	بعد شخصیتی A۲	جهادگری M۳	بعد مکتبی A۱
حالات مناسب نظامیان M۵	بعد دانشی A۳	خداترس بودن M۹	بعد مکتبی A۱
شجاعت و دلیری M۲۱	بعد شخصیتی A۲	اعتقاد به نصرت الهی M۸	بعد مکتبی A۱
اعتقاد به نصرت الهی M۸	بعد مکتبی A۱	خداترس بودن M۹	بعد مکتبی A۱
خداترس بودن M۹	بعد مکتبی A۱	صبوری و آرامش و M۱۶	بعد شخصیتی A۲
۱۵ دین‌داری M	بعد مکتبی A۱	کنترل بر نفس	بعد شخصیتی A۲
۴ اطاعت و M	بعد شخصیتی A۲	استقامت و پایداری M۱	بعد شخصیتی A۲
فرمان‌برداری از فرماندهان	بعد شخصیتی A۲	کاربرد مناسب M۲	بعد دانشی A۳
جهادگری M۳	بعد مکتبی A۱	سلاح‌های نظامی	بعد دانشی A۳
جهادگری M۳	بعد مکتبی A۱	حالات مناسب M۵	بعد دانشی A۳
استقامت و پایداری M۱	۲ بعد شخصیتی A	کاربرد مناسب M۲	بعد دانشی A۳
صبوری و آرامش و M۱۶	بعد شخصیتی A۲	سلاح‌های نظامی	بعد دانشی A۳
جهادگری M۳	بعد مکتبی A۱	کاربرد مناسب M۲	بعد دانشی A۳
جهادگری M۳	بعد مکتبی A۱	اطاعت و M۴	بعد شخصیتی A۲
اطاعت و فرمان‌برداری M۴	بعد شخصیتی A۲	فرمان‌برداری از فرماندهان	بعد شخصیتی A۲
		آرایش مناسب M۱۷	بعد دانشی A۳
		نظامی	بعد دانشی A۳
		جهادگری M۳	بعد مکتبی A۱
		جهادگری M۳	بعد مکتبی A۱
		جهادگری M۳	بعد مکتبی A۱

در مرحله‌ی آخر روش تحلیل محتوا، مؤلفه‌ها به ابعاد مکتبی، شخصیتی و دانشی تبدیل شده است. جدول (۵) بخشی از تبدیل مؤلفه‌ها به ابعاد را نشان می‌دهد. لازم به ذکر است که در تمامی این مراحل، از وجود اساتید فن و صاحب‌نظران در جمع مفاهیم و تبدیل آن‌ها به مقوله‌ها و ابعاد بهره گرفته شده است.

جدول (۷) جدول کدگذاری تحقیق

ردیف	شناسه‌ها (کدها) Rها	مؤلفه‌ها	ابعاد
۱	$+R51 + R52 + R213$ $+R31 + R42R 80 + R47 + R48$	شهادت‌طلبی	مکتبی
۲	$69 + R36 + R35 + R8$ $+R74 + R72 + R71 + R70 + R$ $+R83 + R77 + R76 + R75$ $R4 + R214 + R93$	اعتقاد به نصرت الهی	
۳	$+R111 + R6 + R17 + R20$ $(R43 + R183)$	خداترس بودن	
۴	$R185 + R192 + R193 + R194$ $(R184 +$	دنیا‌گریزی	
۵	$12 + R127 + 126R + 128R + 129R$ $R130 + R91 + R45 R5$	دعا و مناجات	
۶	$+R88 + R87 + R44 + R38 + R37$ $R7 + R197 + R99 + R92$	دین‌داری	
۷	$2 + R217 + R220 + R224 + R225 +$ $+R16$ $66 + R100 + R102 + R112 + R137$ $66 + R67 + +R$ $131R + 98 + R97 + R95 + R68 + R$ $+R65 + R$ $+R50 + R41 + R40 + R39 + R30$ $R14 + R13 + R10 + R81 + R9 + R53$ $R29 + R16 +$	جهادگری	
۸	$R119 + R223 + R222$	آغازگر جنگ نبودن	
۹	$32 + R49 + R54 + R163 + R212$ R	شجاعت و دلیری	شخصیتی
۱۰	$R205 + R207$	حافظ مرزها	
۱۱	$R82 + R85 + R148 +$ $3 + R63 + R65 + R66 + R67 + R79 +$ $R1 + R11 + R22 + R3$	استقامت و پایداری	
۱۲	$+R149 + R144 + R137 + R134$ $+R146 + R211 + R203 + R198$ $+R15 + R8 + R27 + R145$ $R101 + R27$	اطاعت و فرمان‌برداری از فرماندهان	
۱۳	$+ R49 + R54 + R163 + R212$ $R32$	شجاعت و دلیری	

	عدم تجاوز به بی دفاعان	$R199 + R124 + R123 + R122$ $R204 + R202 + R201 + R200 +$ $R121 + R120 + R78 + R121 +$	۱۴
	توجه به زیردستان	$+R179 + R178 + R177 + R196$ $+ R190 + R189 + R181 + R180$ $+ R167 + R150 + R147 + R143$ $+ R172 + R171 + R170 + R168$ $+ R176 + R175 + R174 + R173$ $R142 + R141 + R140 + R139$	۱۵
	صبوری و آرامش و مدیریت نفس	$R12 + R195 + R191 + R187R$ $+ R153 + R135 + R121 +$ $R186 + R169 + R154$	۱۶
	اصالت فردی و خانوادگی	$R159 + R160 + R161 + R162$	۱۷
	بیداری و هوشیاری	$R215 + R218 + R106$	۱۸
دانشی	کاربرد مناسب سلاح‌های نظامی	$86 + R84 + R107 + R25 + R26$ $R23 + R$	۱۹
	آرایش مناسب نظامی	$+ R62 + R61 + R60 + R55$ $+ R105 R + R104 + R103$ $+ R114 + R113 + R109 + R116$ $+ R28$	۲۰
	حالات مناسب نظامیان	$+ R58 + R59 + R108 + R110$ $R56 + 115R + 57R$	۲۱

جدول (۷) در یک نگاه تبدیل شاخص‌ها به مؤلفه‌ها و ابعاد را نشان می‌دهد. در این تحقیق، از یک منظر، ابعاد و مؤلفه‌های نظامیان در نهج‌البلاغه به ابعاد مکتبی، شخصیتی و دانشی تقسیم‌بندی شده است. همان‌طوری که داده‌های تحقیق نشان می‌دهد بیشترین فراوانی به ترتیب «بعد شخصیتی» با ۴۵ درصد فراوانی، «بعد مکتبی» با ۴۱ درصد فراوانی و «بعد دانشی» با ۱۴ درصد فراوانی بوده است.

تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

۱- بعد مکتبی:

داده‌های تحقیق نشان می‌دهد مؤلفه‌های ۸ گانه بعد مکتبی شامل شهادت‌طلبی، اعتقاد به نصرت الهی، خداترس بودن، دنیاگریزی، دعا و مناجات، دین‌داری، جهادگری، آغازگر جنگ نبودن، است. این بعد ۸۳ کد را شامل و ازجمله مفاهیم و شاخص‌های این بعد عبارت‌اند از: اعتقاد به نصرت و پیروزی الهی، وعده بهشت برای جهادگران، امید به دیدار و پاداش خداوند، خداترس بودن، عدم ترس از مرگ، پرهیز از دعوت به کسی به جنگ، عمل کردن به احکام تعیین‌شده الهی، آمادگی برای جهاد، فراهم‌سازی سازوبرگ از جهاد،

جایگاه رفیع جهاد، رقابت مسلمانان از همدیگر برای جهاد و شهادت، عدم ترس از جهاد، دارا بودن همت و اراده در جهاد، شهادت‌طلبی، جایگاه رفیع شهادت، پذیرش اسلام، تلاوت قرآن، روزه‌داری، شب‌زنده‌داری، تشنه ملاقات با شهدا، شناخت خداوند و پیامبر (صلی الله و علیه و آله و سلم) او، شکر خدا را به جا آوردن، عدم جنگ با دشمنانی که تسلیم شدند، نبرد با دشمنانی که نافرمانی کنند، پیکار با پیمان‌شکنان، عدم به کارگیری سربازانی که از جنگ کراهت دارند، آغازگر جنگ نبودن، بیم از فریب دنیا و سرای آزمایشی بودن دنیا.

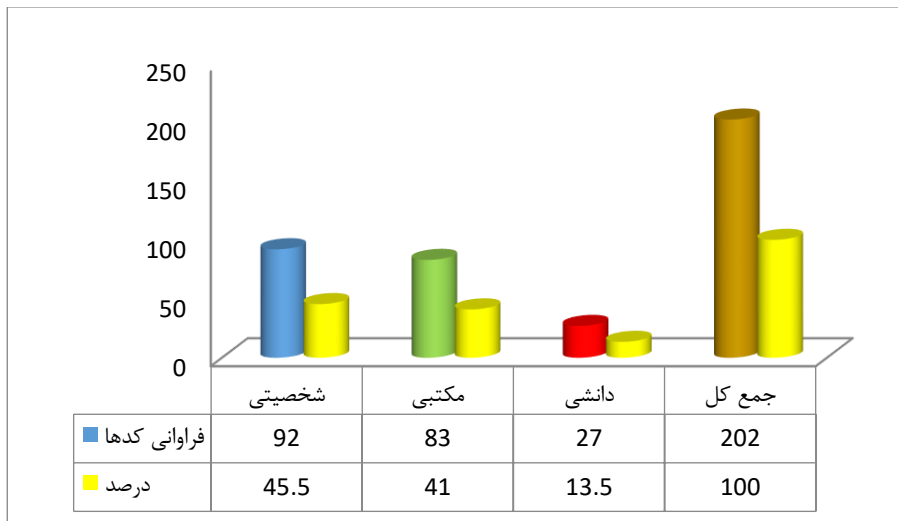
۲- بعد شخصیتی:

استقامت و پایداری، اطاعت و فرمان‌برداری از فرماندهان، شجاعت و دلیری، عدم تجاوز به بی‌دفاعان، توجه به زیردستان، صبوری و آرامش و مدیریت نفس، اصالت فردی و خانوادگی، بیداری و هوشیاری، حافظ مرزها، شجاعت و دلیری، از مؤلفه‌های ۱۰ گانه بعد شخصیتی است. این بعد ۹۲ کد را شامل و از جمله مفاهیم و شاخص‌های این بعد عبارت‌اند از: استقامت و پایداری، استواری در راه حق، نهراسیدن از فراوانی دشمن، اطاعت از فرماندهان، شکیبایی‌گرینش صحیح فرماندهان، اصالت خانوادگی و فردی فرماندهان، سابقه درخشان و نیکوی فرماندهان، برخورداری فرماندهان از خاندان پارسا، رساندن مشکلات لاینحل سپاه به فرماندهان بالادست، حافظ مرزهای اسلامی بودن، داشتن هیبت لازم جهت ترساندن دشمن، پذیرش مبارزه با کسی که او را فراخوانده، عدم سستی فرماندهان از انجام مأموریت‌های اصلی، عدم هراس از نبرد با دشمنان، ایستادگی در برابر مشکلات، صبوری، آرامش و خونسردی، کنترل فرماندهان بر خشم خویش، عدم پنهان‌کاری فرمانده، رعایت عدالت فرماندهان، نگرهبانی از نفس، بیداری و هوشیاری در جنگ، راضی نگاه‌داشتن امام خویش، حمله سخت به قلب دشمن، حفاظت و یاری به هم‌زمان در صحنه نبرد، تأثیرگذار نبودن تعداد سربازان در شکست یا پیروزی، جلوگیری از یورش ناگهانی دشمنان، مشورت فرماندهان با زیرمجموعه، استفاده از سربازانی که فرمان‌بردار هستند، پرداخت حقوق به‌موقع به سربازان، ناچیز شمردن تلاش‌های زیردستان، ارزشیابی دقیق تلاش‌های زیردستان، برآوردن آرزوهای سربازان، کمک به سربازان، نداشتن دغدغه‌های مالی خانواده لشکریان، رسیدگی به امور کوچک و بزرگ سربازان، اطاعت‌پذیری زیردستان، عدم سرپیچی از دستورات، سستی نورزیدن از دستورات، تلاش برای رسیدن به حق توسط زیردستان، مجازات زیردستانی که تلاش و مقاومت نمی‌کنند، عدم‌دوری فرماندهان از زیردستان در صورت گشایش مالی، رسیدگی

فرماندهان به امور مردم، آسیب نرساندن به بی‌دفاعان، نکشتن مجروحان دشمن، آزار نرساندن به زنان، عدم آزار مردم در هنگام عبور لشکر از شهرها، عدم تاراج شهرهایی که نزدیک محل نبرد هستند و بخشش دشمنان در صورت پیروزی بر او.

۳- بعد دانشی:

این بعد، دانش نظامی سربازان و فرماندهان را بازگو می‌کند. کاربرد مناسب سلاح‌های نظامی، آرایش مناسب نظامی و حالات مناسب نظامیان مؤلفه‌های ۳ گانه بعد دانشی هستند. این بعد ۲۷ کد را شامل و از جمله مفاهیم و شاخص‌های این بعد عبارت‌اند از: محکم بستن زره، نگریستن به دشمن، فرود آمدن شمشیر از سمت راست و چپ، ضرب زدن با تیزی شمشیر، حملات پی‌درپی به دشمن، فشردن دندان‌ها در صحنه نبرد، پیچ‌وخم دادن به خود برای بی‌اثر کردن نیزه‌های دشمن، خوابانیدن چشم در صحنه نبرد، آهسته و خاموش نمودن صداها در صحنه نبرد، برافراشتن پرچم، خالی نگذاشتن پیرامون پرچم، سپردن پرچم به دست دلاورمردان و مدافعان سرسخت، قرار دادن لشکرگاه بر فراز بلندی یا دامنه کوه‌ها یا بین رودخانه‌ها، شروع جنگ از یک‌سو یا دو سو، گماشتن دیده‌بان‌ها، پیشاهنگان و طلایه‌دار بودن دیده‌بان‌ها، عدم پراکندگی سربازان لشکر در فرود آمدن و کوچ کردن لشکر، گماشتن نیزه‌داران پیرامون لشکر در تاریکی شب، حرکت سپاه در صبح و عصر، استراحت سپاه در هوای گرم، عدم حرکت سپاه در آغاز شب، نزدیک نشدن و زیاد دور نشدن به سپاه دشمن و بیدار ماندن یا کم خوابیدن لشکر در تاریکی شب.

نمودار (۱) درصد فراوانی ابعاد تحقیق

نمودار (۲) الگوی تحقیق را نشان داده است.

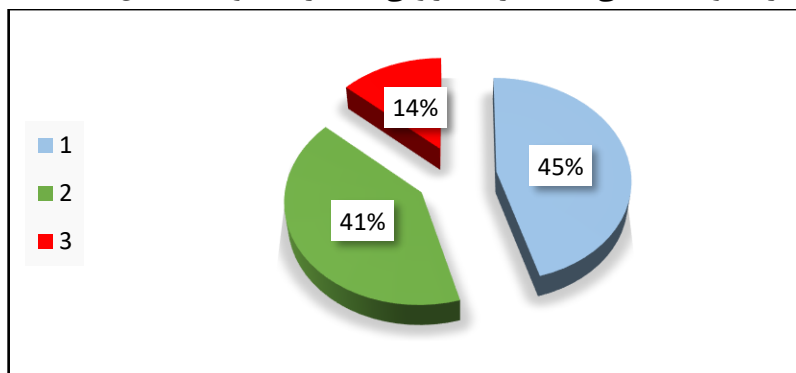
نمودار (۲) الگوی شاخص‌های مکتبی، شخصیتهای، دانشی نیروهای نظامی مسلمان در نهج‌البلاغه

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

رویکردهای متعددی برای معیارها و شاخص‌های یک فرد نظامی در جهان وجود دارد. مسلماً معیارهای سنجش در هر جامعه‌ای، باید متناسب با ارزش‌ها و جهان‌بینی آن جامعه تعریف شود. در جهان‌بینی مادی، فقط شاخص‌های جسمانی و تخصصی مطرح می‌شود؛ اما در جهان‌بینی اسلامی، هدف صرفاً تولید و پیروزی‌های بیشتر نیست بلکه هدف نهایی، تعالی انسان و رسیدن به جایگاه خلیفه خدا بر روی زمین می‌باشد. در ایدئولوژی دینی و مکتبی، علاوه بر ملاک‌های جسمانی و تخصصی، شاخص‌های دینی، ارزشی و مکتبی نیز مطرح می‌شود. در نظام جمهوری اسلامی ایران علاوه بر شاخص‌های فوق، لازم است شاخص‌های انقلابی و بصیرتی نیز به سایر شاخص‌ها افزوده شود. هرچند امروزه در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، یگان‌های عقیدتی سیاسی، بازرسی و حفاظت اطلاعات در انتخاب و انتصاب فرماندهان، شایسته همکاری و هماهنگی لازم را دارند، اما می‌بایست معیارها و شاخص‌های نظامی مسلمان شناسایی و اولویت‌بندی گردند.

یکی از منابع مقدس و ارزشمند برای احصای شاخص‌های یک نظامی مسلمان نهج‌البلاغه می‌باشد. سخنان گهربار امیرالمؤمنین علی (ع) در اثر گران‌قدر و جاودان نهج‌البلاغه که مشتمل بر خطبه‌ها، حکمت‌ها و نامه‌های آن حضرت می‌باشد، حاوی راهنمایی‌ها، ارشادات، پندها و نصیحت‌هایی است که توجه و تبعیت از آنان نقش غیرقابل‌انکاری در

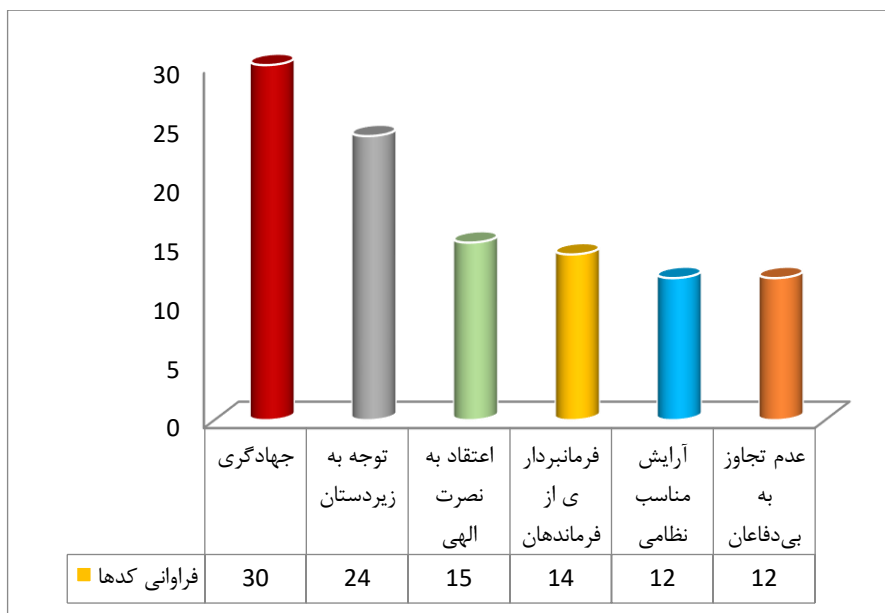
زندگی انسان دارد. نهج‌البلاغه کتاب آگاهی‌بخش و حاوی دستورات عملی برای نوع بشر است که معنا و محتوای آن برای همه ادوار تاریخ اسلام تازگی دارد. نظامیان جایگاه ویژه‌ای در نهج‌البلاغه دارند. این تحقیق به دنبال دستیابی به ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های نیروهای نظامی از منظر امام علی (ع) می‌باشد. هرچند در تحقیقات پیشین، سبک زندگی نیروهای نظامی، سبک رهبری و فرماندهی، راهبردهای نظامی و ... در نهج‌البلاغه موردبررسی قرار گرفته است اما تاکنون شاخص‌های نظامی مسلمان در ابعاد و مؤلفه‌های مختلف (در سطوح سرباز و فرمانده) در نهج‌البلاغه موردبررسی قرار نگرفته است. در این تحقیق، شاخص‌های یک‌نظامی مسلمان در ابعاد مکتبی، شخصیتی و دانشی موردبررسی قرار گرفته است؛ که به لحاظ فراوانی داده‌ها، بعد شخصیتی با ۴۵ درصد، بعد مکتبی با ۴۱ درصد و بعد دانشی با ۱۴ درصد فراوانی کدها را به خود اختصاص داده‌اند.

نمودار (۳) درصد فراوانی ابعاد تحقیق (۱=بعد شخصیتی، ۲=بعد مکتبی، ۳=بعد دانشی)

البته این شاخص‌ها را می‌توان برحسب نوع مخاطبین یعنی مردم، سربازان و فرماندهان و همچنین در قبل از جنگ، در جنگ و بعد از جنگ بررسی نمود. روش‌ها و سیاست‌های نظامی امام علی (ع) در جنگ‌ها برگرفته از دین مبین اسلام و اصول انسانی است. نامه‌ها و خطابه‌های آن حضرت گویای آن است که دین و شریعت و اصول اخلاقی و انسانی در جای‌جای سخنان و سلوک ایشان به چشم می‌خورد.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد به‌طورکلی، به ترتیب شاخص‌های جهادگری، توجه به زیردستان، اعتقاد به نصرت الهی، اطاعت و فرمان‌برداری، آرایش مناسب نظامی، عدم تجاوز به بی‌دفاعان در بین سایر شاخص‌ها، امتیاز بالاتری را کسب نمودند؛ بنابراین نهج‌البلاغه منبع گران‌بهایی برای احصای سیما و شاخص‌های نظامیان مسلمان به‌ویژه نیروهای نظامی جمهوری اسلامی ایران هست.

نمودار (۴) شاخص‌های نیروهای نظامی مسلمان در نهج‌البلاغه به ترتیب امتیارات کسب‌شده

در انتهای تحقیق، راهکارهایی جهت احصای شاخص‌های نیروهای مسلح و همچنین ترویج آموزه‌های وحیانی در این خصوص به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

۱- کارگروه تخصصی احصاء و تدوین شاخص‌های نظامی مسلمان (و تمرکز بیشتر کارگروه بر روی شاخص‌های مؤلفه‌های فرهنگی و عقیدتی آن) در سطح ستاد کل نیروهای مسلح و سایر نیروها و سازمان‌های تابعه تشکیل گردد.

۲- آیین‌نامه/دستورالعمل مؤلفه‌ها و شاخص‌های یک ارتشی ولایتمدار توسط معاونت تربیت و آموزش ارتش و معاونت طرح و برنامه و بودجه ارتش تدوین و ابلاغ گردد تا مبنای دوره‌های طولی و عرضی، اعطای تسهیلات رفاهی، ارزیابی کارایی، ارتقاء ترفیعات و ... قرار گیرد.

۳- با توجه به این که نهج‌البلاغه یکی از منابع غنی در ارائه سبک زندگی و شاخص‌های یک نظامی مسلمان می‌باشد، نهادهای فرهنگی و به‌ویژه عقیدتی سیاسی‌های نیروهای مسلح باید جهت آشنا کردن کارکنان، دانشجویان و خانواده‌های آنان اقدامات لازم را انجام تا اندکی از مہجوریت و مظلومیت این کتاب گران‌بها کاسته شده و شیوه زیست یک فرد نظامی به الگویی که امیر مؤمنان علی (ع) برای ما ترسیم کرده است، نزدیک گردد.

۴- کتابچه‌های جیبی در خصوص تبیین شاخص‌های نظامی مسلمان از منظر آموزه‌های وحیانی و به‌ویژه نهج‌البلاغه برای کلیه مخاطبین (خانواده‌ها، دانشجویان، سربازان، کارکنان و ...) تدوین گردد.

۵- شاخص‌ها و ویژگی‌های نظامی مسلمان از منظر آموزه‌های نهج‌البلاغه توسط محققان نظامی تبیین و در نشریات و پایگاه‌های اطلاع‌رسانی در اختیار ارتش جمهوری اسلامی ایران منتشر گردد.

۶- واحد درسی نهج‌البلاغه در تمامی مقاطع دانشگاهی و آموزشی در نیروهای مسلح جهت آشنا شدن بیشتر دانشجویان به مباحث نظامی و شاخص‌های یک نظامی مسلمان گنجانیده شود.

۷- توسط مدیریت فضای مجازی، شاخص‌های نظامی مسلمان از منظر امام علی (ع) در کانال‌های فضای مجازی ارتش به‌طور مستمر و هدفمند بارگذاری گردد.

۸- کلیه مفاد طرح فرهنگی مصباح ۸ باعنوان «ترویج و اشاعه آموزه‌های نهج‌البلاغه و معارف اهل بیت (ع) در ارتش» در سطح ارتش برای کارکنان و خانواده‌ها توسط عقیدتی سیاسی ارتش اجرایی و پیاده‌سازی گردد.

۹- همایش‌های علمی هدفمند بامحوریت احصای مؤلفه‌ها و شاخص‌های یک‌نظامی مسلمان براساس آموزه‌های نهج‌البلاغه (در حوزه‌های نظامی و دفاعی، دینی، سیاسی و اجتماعی) توسط مراکز دانشگاهی ارتش جمهوری اسلامی ایران برگزار گردد.

۱۰- کارگاه‌های توانمندسازی اساتید و مربیان قرآنی دروس عقیدتی سیاسی و دانشگاهی در حوزه نهج‌البلاغه توسط تربیت و آموزش عقیدتی سیاسی‌ها برگزار گردد.

۱۱- جهت آشنایی بیشتر خانواده‌ها با معارف اسلامی، تبلیغات محیطی در یگان‌ها، شهرک‌های سازمانی و اماکن در اختیار با استفاده از آموزه‌های نهج‌البلاغه توسط عقیدتی سیاسی‌ها در تعامل با سامانه فرماندهی ارتش صورت پذیرد.

۱۲- محورهای نهج‌البلاغه در فراخوان مقاله‌نویسی عقیدتی سیاسی‌های ارتش جهت ترویج معارف وحیانی و آموزه‌های نهج‌البلاغه درج گردد.

۱۳- فعالیت‌های پژوهشی همچون نیازسنجی موضوعات پژوهشی نهج‌البلاغه از نیروها و سازمان‌های تابعه ارتش، درج در موضوعات دانشجویی کارشناسی ارشد و دکترا در ارتش و حمایت از پروژه‌های مطالعاتی و پایان‌نامه‌های دانشجویی موصوف از سوی مراکز دانشگاهی و دفاتر مطالعاتی ارتش صورت پذیرد.

۱۴- از آموزه‌های سیاسی و نظامی نهج‌البلاغه (به‌صورت پخش کلیپ، متن‌خوانی، قرائت گزینشی و هدفمند و ...) در کلیه همایش‌های فرماندهان ارتش جمهوری اسلامی ایران بهره‌گیری گردد.

قدردانی

این مقاله در همایش فرهنگ دفاعی با محوریت نهج‌البلاغه ارائه شده است که از اداره عقیدتی سیاسی ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران و دافوس آجا به‌دلیل برگزاری همایش موصوف قدردانی می‌گردد.

منابع

- احمدی کاشانی، ابوالفضل. (۱۳۹۱). بایسته‌های اخلاقی فرماندهان عالی‌رتبه نظامی با فرودستان در نهج‌البلاغه، معرفت/اخلاق. ۳ (۲): ۱۴۳-۱۷۱.
- اسکندری و همکاران. (۱۳۹۳). سبک رهبری فرماندهان نظامی از دیدگاه امیرالمؤمنین حضرت علی علیه‌السلام در نهج‌البلاغه، دوفصلنامه علمی پژوهشی مدیریت اسلامی. ۱۲ (۱): ۹-۴.
- امیریان‌زاده، مژگان و محمدی، مهدی. (۱۳۸۳). رهبری در نهج‌البلاغه، ماهنامه تدبیر. ۱۵ (۱۵۰).
- حلیمی‌جلودار، حبیب‌اله و پاتیار، عزت‌اله. (۱۳۹۳). خدمت سربازی حرفه‌ای از منظر قرآن و نهج‌البلاغه، نشریه سیاست دفاعی. ۲۲ (۸۶): ۱۷۳-۲۰۰.
- دلشادتهرانی، مصطفی و جعفری، رضا. (۱۳۹۴). واکاوی راهبرد نظامی در نهج‌البلاغه، نشریه سیاست دفاعی. ۲۳ (۹۰): ۱۰۹-۱۴۰.
- طیبی، محمد. (۱۳۹۸). مبانی تهییج و پایداری سپاهیان در سیاست نظامی امام علی (ع)، نشریه علمی پژوهشی ادبیات پایداری. ۲ (۳).
- علیشیری، غلامحسین؛ شکیبایی، ابوالفضل؛ بهادری، محمدکریم و حسینی ذیجود، سید رضا. (۱۳۹۷). آمادگی کامل رزم و مؤلفه‌های آن در جنگ و صلح-مطالعه مروری. مجله طب نظامی. ۲۰ (۶): ۵۸۹-۶۰۰.
- معینی‌پور، لک‌زایی و ظریفیان، یگانه. (۱۳۹۴). سبک زندگی مؤمنانه براساس خطبه ۱۹۳ نهج‌البلاغه، فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌نامه اخلاق. ۸ (۲۷): ۱۰۳-۱۲۴.
- پورمحمد محسن. (۱۳۹۵). سبک زندگی اسلامی از دیدگاه قرآن و نهج‌البلاغه، همایش کشوری سبک زندگی سالم، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی. گیلان، دانشگاه ع پ گیلان.
- چراغی‌وش و همکاران. (۱۳۹۴). رابطه‌ی تقواگرایی و امید به زندگی و تأثیر آن بر سبک زندگی اسلامی از منظر نهج‌البلاغه، اولین همایش ملی اسلام و سلامت روان، بندرعباس.
- خیرگو، منصور و عباس‌زاده، ناصر. (۱۳۹۸). ارائه الگوی فرماندهی و مدیریت در سازمان‌های دفاعی از منظر امام علی (ع): پژوهشی کیفی مبتنی بر تحلیل مضمون، اولین همایش ملی فرماندهی و مدیریت از منظر امیرالمؤمنین امام علی (ع)، تهران.
- دیمی، قادر و همکاران. (۱۳۹۸). مدیریت نظامی از دیدگاه امام علی (ع)، اولین همایش ملی فرماندهی و مدیریت از منظر امیرالمؤمنین امام علی (ع)، تهران.

- شبدینی، محمد؛ نصرالله پور، ابراهیم و کریمی، علی. (۱۳۹۴). مؤلفه‌ها و شاخص‌های سبک زندگی/اسلامی، قم: انتشارات زمزم هدایت.
- قائدان، اصغر. (۱۳۸۷). سیاست‌های نظامی/امام علی (ع)، تهران: انتشارات فروزان.
- وایت، لسل. (۱۳۷۹). تکامل فرهنگ، ترجمه فریبرز مجیدی، تهران: دشتستان.